

Р І Ш Е Н Н Я

КОЛЕГІЇ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

" 29" червня 2006р.

Протокол № 8/1-2

Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування

Заслухавши та обговоривши доповідну записку "Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування (курси „Етика“, „Основи християнської етики“, „Основи релігійної етики“),

К О Л Е Г І Я У Х В А Л Ю Є :

1. Схвалити „Концептуальні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах та надрукувати їх у Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, газеті „Освіта України“ та у відповідних фахових виданнях.

2. Інституту інноваційних технологій та змісту освіти (Кудін А.В.) організувати видрук та апробацію навчальних програм і посібників з „Основ християнської етики“ та „Основ релігійної етики“.

3. Департаменту вищої освіти (Болюбаш Я.Я.) спільно з керівниками вищих навчальних закладів забезпечити підготовку педагогічних працівників відповідного фаху.

4. Контроль за виконанням рішення колегії покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Голова колегії,
Міністр

С.М.Ніколаєнко

*Колегії
МОН України*

Доповідна записка Про концептуальні засади вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно–морального спрямування

Обов'язковою умовою соціально-економічного та духовно-морального прогресу, перетворення українського суспільства у розвинену цивілізовану націю є створення високодуховного середовища в суспільстві, формування у молодих людей високої моральної культури.

На виконання доручення Президента України від 8 липня 2005 р. №1- 1\657 щодо поліпшення морального виховання Міністерством освіти і науки України була створена спеціальна комісія для розроблення змісту нових навчальних курсів. До її складу увійшли відомі вчені - філософи, педагоги, вчителі та представники різних конфесій.

Результатом тривалої, кропіткої роботи комісії стало створення концептуальних засад вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно - морально спрямування. Концептуальними засадами визначено мету, завдання курсів, принципи їх побудови, кадрове забезпечення.

Згідно законодавства України освіта в Україні є світською, вона забезпечує свободу совісті, гарантує вільне світоглядне самовизначення особистості, у тому числі можливість ознайомлення учнів з основами релігійних знань.

Європейський досвід багатьох країн, зокрема Німеччини, Швеції, Греції, Росії, Румунії, Литви, Фінляндії показує, що вивчення предметів, які містять елементи релігійного, та, зокрема, християнського світогляду, може започатковуватися винятково на базі партнерських стосунків між різними конфесіями, Державою і церквою, через діалог з батьками та учнями.

Певний досвід впровадження предметів духовно-морального спрямування у системі загальної середньої освіти апробовано у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Рівненській та інших областях. Предмети духовно-морального спрямування такі як "Християнська етика", "Християнська культура", "Етика: духовні засади", "Основи Православної культури Криму", "Основи мусульманської культури Криму" тощо вивчаються у чверті загальноосвітніх навчальних закладів.

У цілому в країні в різних регіонах відбувається впровадження християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування з різною мірою зацікавлення з боку батьків, учнів та громадськості, глибини і якості викладання предметів і підготовки кадрів.

Головними завданнями предметів духовно-морального спрямування є: ознайомлення учнів із загальнолюдськими цінностями та формування особистості учня на основі науково-філософської та християнської (мусульманської, іудейської тощо) духовної, моральної і культурної традиції; виховання свідомої, вільної та відповідальної особистості, здатної жити і творити в сучасному демократичному суспільстві; творення належних умов для глибшого самопізнання, розкриття та реалізації своїх творчих здібностей і таланту в позитивному річищі.

Організація вивчення предметів духовно-морального спрямування здійснюється з урахуванням побажань батьків, учнів, педагогів, накопиченого досвіду викладання відповідних курсів, наявності належної кадрової і методичної бази, місцевих умов.

Відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки України типових навчальних планів для 12-річної школи та відповідних листів МОН України передбачено вивчення в 5-6-х класах загальноосвітніх навчальних закладів, починаючи з 1 вересня 2005 р., за вибором батьків учнів предмета «Етика», або ж (а також) предметів духовно-морального спрямування в обсязі годин, передбачених для вивчення в 5-6-х класах предмету «Етики».

За наявності бажання батьків, учнів, кадрового забезпечення і методичної бази предмети духовно-морального спрямування можуть вивчатися і в інших класах за рахунок годин варіативної складової навчальних планів.

Концептуальними засадами передбачено з наступного навчального року у 5-6 класах вивчати такі курси: „Етика“, „Основи християнської етики“, „Основи релігійної етики“. В рамках вивчення цих предметів вибір одного з них здійснюється на підставі письмових заяв батьків або осіб, що їх замінюють, з урахуванням думки учнів.

Курс „Етика“ реалізується через поглиблення знань про основні моральні норми та цінності українського народу, морально-етичні принципи сучасного суспільного та індивідуального життя людини, формування стійких установок на толерантність, милосердя, дотримання етикетних норм у повсякденному житті тощо, а також спрямовується на вироблення у школярів навичок морального самовдосконалення.

Курс „Основи християнської етики“ спрямований на впровадження в систему освіти традиційних для України християнських цінностей: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов'язку, совісті, честі. Цей курс не пов'язаний із релігійними обрядами,

матеріалом вивчення в курсі слугують кращі надбання християнської культури й філософії України та світу.

Курс „Основи релігійної етики” є дисципліною освітньо-виховного, світоглядного та релігійно-культурного спрямування, що базується на моральних засадах світових релігій і вибудовується як фундамент життєвих цінностей сучасної людини і спрямовується на формування толерантності, здатності до співжиття та взаємодії молодого покоління в полікультурному і поліконфесійному середовищі, поваги до свободи совісті, особистих релігійних переконань особи.

У старшій школі знання про взаємозв'язки людей і суспільства, про моральний зміст культури та релігій, релігійні моральні цінності, історію та основні засади світових релігій поглиблюються у вивчення профільних предметів: релігієзнавства, філософії, курсу „Людина і суспільства” тощо.

Згідно із Законом України про «Загальну середню освіту» предмети духовно-морального спрямування можуть викладатися вчителями загальноосвітніх навчальних закладів, які пройшли відповідну педагогічну підготовку у вищих навчальних закладах.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що підхід до вивчення предметів духовно-морального спрямування, запропонований у концептуальних засадах, сприятиме загальному зростанню ролі моралі в житті суспільства та подоланню міжконфесійних протиріч.

Просимо розглянути доповідну записку та прийняти відповідне рішення.

Заступник директора департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти

Я.П.Корнієнко

**Концептуальні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах
(курси «Етика», «Основи християнської етики», «Основи релігійної етики»)**

Процес відродження незалежної демократичної України з її прагненням увійти повноправним членом у світову цивілізацію передбачає всебічне втілення в суспільне та індивідуальне життя цивілізаційних основ життєустрою на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу.

Тому метою освітнього процесу повинно бути не тільки надання основ знань з різних предметів, але й формування всебічно розвиненої, духовно і морально зрілої особистості, готової зустрітися з викликами сучасного життя. Цьому має сприяти забезпечення в освітньому процесі закріпленого Конституцією права особи на свободу совісті та світогляду.

Стаючи повноправним членом глобалізованого світового суспільства, молода людина не повинна втратити свою індивідуальність, глибоке відчуття єдності з українським народом, повагу до його духовних, моральних і культурних надбань. Не залежно від своєї особистої національної і релігійної належності та світогляду, учень повинен отримати можливість дізнатися про духовне коріння української нації, про моральні й релігійні традиції інших національностей, які складають єдиний народ України. Надання основ знань про традиційні духовні, моральні й культурні цінності, про релігійну і духовну культуру української та інших національностей, які живуть у нашій державі, сприятиме взаємному порозумінню, консолідації українського народу, виробленню поваги до кожного, в тому числі й до тих, хто має погляди, відмінні від власних.

Філософія і методологія освіти відіграють важливу роль у формуванні свідомості молодого покоління. Тому для всебічного і гармонійного розвитку учня важливо, щоб освітній процес базувався не тільки на основі наукового осмислення дійсності, але й на

скарбах духовного, морального та культурного надбання українського народу і людства в цілому.

1. Духовно - моральний стан суспільства

Стан духовної культури і моралі суспільства як у цілому світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей стала наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами і виросла до масштабів глобальної соціальної проблеми.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки і, як наслідок, до «втечі від реальності» в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище.

Останні десятиріччя позначилися на традиційних для українців цінностях, які гармонізують відносини людини з суспільством. З метою досягнення матеріального життєвого успіху як кінцевої мети пропагуються аморальні засоби, духовні ж чесноти стали втрачати свою дієвість. Це сприяло загальній кризі моральності.

Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічно здорової людини ця система має три рівні, на нижчому з яких - особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення), на другому - культурні цінності (мистецтво, наука, загальнонародні надбання, правопорядок), на третьому, вищому - духовні цінності (ідеали, смисло-ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством).

Соціальні умови, що продукують меркантильність і цинізм, сприяють деформації системи цінностей у досить значній частині населення України. Знецінюється одвічне:

любов, сім'я, культурні цінності, а гіпертрофується матеріальне та культивуються особисті потреби і задоволення. Зниження рівня суспільної та особистої моралі, сприйняття молоддю гедоністичних установок, ранній початок статевого життя ведуть до формування особистості, яка не здатна створити міцну сім'ю, народити і відповідально виховати дітей. Це веде до поглиблення демографічної кризи.

Серйозну проблему складає інститут сучасної сім'ї. Діти, які виростають у неблагополучних сім'ях або без достатньої уваги з боку батьків, відрізняються недостатньою соціальною зрілістю, агресивністю, можуть не сприйматися однолітками, що утруднює їхній особистісний розвиток.

На сучасному етапі не лише загальноосвітня школа, а й церква не забезпечені достатнім набором виховних інструментів, щоб подолати ці негативні процеси, та не в змозі забезпечити молодій особі системну поінформованість про неї саму. зв'язки з навколишнім світом, не достатньо вчать аналізувати власну поведінку і коригувати її відповідно до моральних норм, діяти свідомо, відповідально й безпечно для себе й оточення.

З огляду на це є актуальним і своєчасним запровадження предмета духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах.

II. Стан викладання курсів духовно-морального спрямування

Відповідно до чинного законодавства освіта в Україні є світською. Вона забезпечує свободу совісті, гарантує вільне світоглядне самовизначення для кожної особистості, займає позицію, нейтральну до релігій.

Досвід багатьох країн Європи, зокрема країн пострадянського простору - нових членів ЄС - Литви, Латвії, Естонії, свідчить про доцільність ознайомлення учнів у загальноосвітній школі з релігійними цінностями, моральними і культурними традиціям релігій, при збереженні принципу добровільного вибору відповідного курсу.

Починаючи з 1992 року й дотепер, в Україні накопичено значний досвід вивчення курсів духовно-морального змісту. Такі курси вивчаються у школах Львівщини, Тернопільщини, Івано-Франківщини, Рівненщини, в АР Крим та в окремих школах в

переважній більшості областей нашої країни. Підготовку кадрів для викладання курсу «Християнська етика» започатковано в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти, у Національному університеті «Острозька академія».

III. Мета і завдання вивчення предмета духовно-морального спрямування

Цей предмет є дисципліною навчально-виховного та культурологічного спрямування, яка вибудовується як спосіб допомоги учню в закладенні фундаменту власних життєвих цінностей. Програми курсів, за якими вивчаються цей предмет, укладаються відповідно до вимог до програм для загальноосвітньої школи.

Метою вивчення предмета духовно-морального спрямування в загальноосвітній школі є:

- поглиблення знань про людину та моральні взаємини в суспільстві, основні моральні норми та цінності народу України й людства в цілому, культуру спілкування і поведінки;
- сприяння формуванню цілісної, духовно зрілої особистості - громадянина України шляхом пізнання й засвоєння учнівською молоддю багатомісних надбань національної та світової духовної культури;
- здійснення духовно-морального виховання на основі християнського (в рамках курсу «Основи християнської етики»); мусульманського, іудейського або інших релігійних вчень (у рамках курсу «Основи релігійної етики») чи на основі науково-філософських засад (у рамках курсу «Етика»);
- формування у дітей глибокого розуміння й особистісного ставлення до сутнісних питань про мету й сенс життя людини;
- формування шанобливого ставлення до носіїв відмінних від власної культур і традицій, вміння жити і творити в сучасному полікультурному та поліконфесійному глобалізованому світі, готовності поважати право кожного на свободу совісті;
- подолання кризових станів дитинства, новоутворень, що виникли у психіці дитини під впливом антисоціальних проявів.

Головними завданнями предмета духовно-морального спрямування є:

- ознайомлення учнів із загальнолюдськими цінностями та формування особистості учня на основі науково-філософської та християнської (мусульманської, іудейської тощо) духовної, моральної і культурної традиції;
- виховання свідомої, вільної та відповідальної особистості, здатної жити і творити в сучасному демократичному суспільстві;
- творення належних умов для глибшого самопізнання, розкриття та реалізації своїх творчих здібностей і таланту в позитивному річищі.

IV. Методичні засади вивчення предмету духовно-морального спрямування

Методологічною основою вивчення цих курсів є державна орієнтація на виховання в українській школі різнобічне й гармонійно розвинених особистостей з патріотичною громадянською позицією, широким духовно-культурним світоглядом, підготовлених до активного творчого життя, самореалізації та виконання обов'язків громадянина.

Цьому сприяє нині діюча гуманістична модель освіти, доповнена Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні.

Метою спільної діяльності зацікавлених сторін є консолідація зусиль для вироблення спільної толерантної позиції щодо змісту програм і навчально-методичних матеріалів предмета духовно-морального спрямування.

Методологічним підґрунтям є системно-діяльнісний та особистісно орієнтований підходи до побудови навчального курсу духовно-морального спрямування.

Під діяльнісним підходом мається на увазі активне, дієве засвоєння учнями знань з реальним формуванням власного свідомого ставлення до життя, високого рівня

саморозвитку, моральної, соціальної та психічної зрілості.

Особистісно орієнтований підхід визнає дитину як найвищу цінність навчально-виховного процесу, яка користується своїми громадянськими правами і свідомо приймає суспільні обов'язки. У педагогічному сенсі цей підхід передбачає розуміння, прийняття, визнання дитини як вільної та відповідальної особистості.

Зміст та спосіб вивчення предмета формується на засадах:

- **свободи совісті та світогляду**, що передбачає право вибору на підставі світоглядних переконань учнів та їхніх батьків у рамках вивчення предмета духовно-морального спрямування між навчальними курсами «Етика», «Основи християнської етики» та «Основи релігійної етики». Навчальні курси духовно-морального спрямування не є безпосереднім навчанням релігії або атеїзму, не включають релігійні обряди (зокрема, здійснення колективної молитви), не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не нав'язують учням релігійних або атеїстичних переконань, а слугують фундаментом для усвідомленого вибору дитиною духовних та моральних норм;
- **доступності**, що передбачає врахування вікових та психологічних особливостей кожного учня і доступність матеріалу, його адаптованість до вікових особливостей;
- **практичної цілеспрямованості**, що передбачає орієнтування учнів на свідоме використання набутих знань, цінностей та моральних принципів у реальному житті;
- **випереджального духовно-морального розвитку особистості**, коли духовні надбання мають посідати провідне місце порівняно з інтелектуальними здібностями, а останні виступають засобом розвитку духовності людини; коли отримані знання слугують для профілактики негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, вироблення імунітету до шкідливих впливів соціального середовища;
- **культуrowідповідності та полікультурності**, що передбачає знання особливостей духовної, моральної і культурної традиції українського народу, шанобливе ставлення до духовних і культурних цінностей та традицій, відмінних від власної нації, релігії, культури;
- **системності та інтегративності**, що передбачає наступність і безперервність, постійне ускладнення та урізноманітнення змісту і напрямів розвитку моральних чеснот. Комплексність та інтегрованість, які полягають у наявності широких міжпредметних зв'язків, використанні напрацювань вітчизняної та світової педагогіки, у взаємодії навчання і виховання, об'єднанні зусиль сім'ї, школи, позашкільних закладів, дитячих об'єднань у виховному процесі.

Особливістю програми курсу „Етика” є вивчення на науково-філософських засадах загальнолюдських цінностей, духовних, моральних і культурних надбань українського народу та світової цивілізації без конкретного акцентування на жодній із релігій.

Особливістю програми курсу „Основи християнської етики” є акцентування у вивченні предмета на традиційних для України християнських духовних, моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення Біблії як однієї з фундаментальних основ християнського світогляду. Разом з тим, повинно бути передбачено інформування учнів про основи духовності, моралі та культури інших світових релігій.

Особливістю програми курсу „Основи релігійної етики” є акцентування у вивченні предмета на визначених (християнських, мусульманських, іудейських тощо) духовних моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення першоджерел відповідних релігій. Разом з тим, повинно бути передбачено інформування учнів про християнські духовні, моральні і культурні цінності.

Зміст занять наповнюється матеріалом країнознавчого, загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів, а також широко використовується індивідуальний досвід учня, залучаються та використовуються матеріали з життя.

У процесі навчання передбачається доброзичливе обговорення проблемних ситуацій, позитивних прикладів з літератури. Святого Письма, з життя сучасників, екскурсії до храмів,

молитовних домів, синагог, мечетей, музеїв, перегляд кіно- та відеофільмів, репродукцій картин на біблійну та релігійну тематику, прослуховування сакральної музики, рольові ігри, дискусії, тощо.

Важливим є формування у батьківської громадськості позитивного сприйняття набутих учнями знань, спільної організації з батьками різних форм виховної роботи.

Ці засади взаємопов'язані і складають систему побудови відповідних курсів та методів їх вивчення.

V. Організаційні засади вивчення предмета духовно-морального спрямування

Організація вивчення предмета духовно-морального спрямування та формування навчальних груп з предмета здійснюється з урахуванням побажань батьків, учнів, педагогів, накопиченого досвіду викладання відповідних курсів, наявності належної кадрової й методичної бази, місцевих умов.

Відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки України Типових навчальних планів для 12-річної школи та відповідних листів МОН України передбачено вивчення в 5-6-х класах загальноосвітніх навчальних закладів, починаючи з 1 вересня 2005 р., за вибором батьків учнів предмета «Етика», або ж (а також) предмета духовно-морального спрямування в обсязі годин, передбачених для вивчення в 5-6-х класах предмета «Етики».

Ця норма також поширюється на ті загальноосвітні навчальні заклади, де станом на 2005-2006 навчальний рік за відповідно затвердженими програмами вивчалися курси духовно-морального спрямування.

За наявності бажання батьків, учнів, кадрового забезпечення і методичної бази предмет духовно-морального спрямування може вивчатися і в інших класах за рахунок годин варіативної складової навчальних планів.

У рамках вивчення предмета духовно-морального спрямування вибір одного з курсів: «Етика», «Основи християнської етики» або «Основи релігійної етики» - здійснюється на підставі письмових заяв батьків або осіб, що їх замінюють, з урахуванням думки учнів.

VI. Кадрове забезпечення

Згідно із Законом України про «Загальну середню освіту», предмет духовно-морального спрямування може викладатися вчителями загальноосвітніх навчальних закладів, які пройшли відповідну педагогічну підготовку у вищих навчальних закладах. Навчально-методичне забезпечення цього предмета здійснюється у співпраці з Церквами, релігійними об'єднаннями.

Для забезпечення підготовки спеціалістів з викладання предмета духовно-морального спрямування відкриваються відповідні спеціальності.

При підборі кадрів для викладання предмета враховується думка педагогічного колективу та батьківського комітету ЗНЗ.

З метою забезпечення високого рівня викладання предмета духовно-морального спрямування, контролю та розв'язання проблемних питань у цій сфері є доцільним створення при відповідних управліннях освіти робочих груп з упровадження викладання зазначеного предмета, із залученням до їхньої діяльності представників Церков і релігійних організацій.

VII. Очікувані результати

Очікуваним результатом вивчення предмета духовно-морального спрямування є реальне підвищення духовно-морального рівня підростаючого покоління, формування стійкої системи мотивації, світоглядних позицій та культури життя у дітей, молоді та їхніх батьків, становлення української нації як суспільства духовно здорових особистостей з високим рівнем моральних якостей, творчих і відповідальних, з високою культурою спілкування, активних громадян і патріотів Української держави.

